

Kührner Éva: Az orvosi könyvtárak helyzete napjainkban

A 3K szeptemberi számában olvashattuk Balogh Margit beszámolóját az MKE Műszaki Szekciójának konferenciájáról, amely a vállalati könyvtárak helyzetét és lehetőségeit mutatta be. Az orvostudományi könyvtárak a könyvtáros tipizálás szerint szintén vállalati könyvtárak. Mégpedig olyan vállalati szakkönyvtárak, amelyek az ismeretek megszerzését, közvetítését és előállítását az egészségügyi intézményeken belül végzik. Feladatuk segíteni a gyógyítást, kutatást és továbbképzést. A szakkönyvtárak körében a legutóbbi időig az egészségügy területén működő könyvtárak száma volt a legmagasabb. Itt történt a legtöbb használat, és itt dolgozott a legtöbb, többségében magasan képzett könyvtáros is.¹ Mindez lassan múlt idő, mert ezeket a könyvtárakat oly nagy mértékben sújtja az egészségügy nehéz helyzete, hogy sokuk léte veszélyben van. Mi lesz, ha ellehetetlenülnek ezek a bibliotékák, mi veszi át szerepüket? Hogyan lehet majd kielégíteni az egészségügyből jövő információigényt, ami az itt is jelenlévő tanulási kényszer miatt nem csökken? Az orvosi hivatás velejárója volt mindig a diploma megszerzését követő önképzés; a mindennapi rutin kialakulása mellett a friss szakirodalomból való tájékozódás. Az utóbbi években a hagyományos ismeretszerzés formái jelentősen megváltoztak. A poros könyvek, folyóiratok lapozgatását egyre inkább felváltja az interneten való szörfözés.

Az önálló ismeretszerzést nem pótolhatja semmi. Tudták ezt a régiek, és természetes ez manapság is. Az időhiány azonban nagy úr. Az a gyakorló orvos aki egész nap gyógyít, és millió kérdés fogalmazódik meg benne, aminek utána kellene néznie, nem tudja az információsükségletét azonnal kielégíteni, mert nincs rá ideje. A rendelés után adminisztrál, és pedig úgy, hogy minden aktuális jogszabálynak megfeleljen. Sokszor már hivatalnokabb a hivatalnoknál. Ugyanakkor kötelezve van a szakismereteinek ötvenkénti bővítésére, kreditpontok gyűjtésének formájában. Hasonló az elvárás az egészségügyi szakdolgozókkal szemben is. Mit tudnak tehát tenni e szorítás alatt? Kéri az orvosi könyvtáros segítségét, hogy szedjen össze nekik irodalmat egy adott témához, kutassa fel az aktuális jogszabályokat pl. egy gyógyszer vagy segédeszköz felírásához stb.

A könyvtáros kifejezés tehát nem is megfelelő szó napjaink információs szakemberére, aki a legritkább esetben nyúl a nyomtatott forráshoz, sokkal inkább a klaviatúrához. A hagyomány és megszokás viszont nagy úr; a közbeszédben marad a könyvtáros kifejezés, de a szakma valódi tartalmát többnyire csak a művelői ismerik. És ez nagy baj! Nagy baj, hiszen a fenntartók, amelyek állandó pénzhiánnyal küzdenek, előszeretettel szüntetnek meg általuk feleslegesnek ítélt háttértevékenységeket. Veszélyben vannak ezért az intézeti szakkönyvtárak is, hiszen a fenntartók java része - tisztelet a kivételnek - nincs tisztában azzal, miből is áll egy szakkönyvtáros munkája. Márpedig a szakkönyvtáros értéket teremt azzal, hogy összeszedi és eljuttatja a felhasználóhoz a releváns információt, gyorsan, pontosan és költségkímélő módon. A hagyományos könyvtáros-kép él sokakban, amit negatív irányba módosít a közbeszéd azon sugallma, hogy milyen keveset olvasnak manapság, tehát ez egy felesleges, nem gazdaságos szakma. És ez a közvélekedés sajnos, meglátszik orvosi szakkönyvtáraink állapotán is. A könyvtárak fogynak, a meglévők állapota pedig kétségbeesítő.

Az orvosi könyvtárakról

Az orvos-egészségügyi szakkönyvtárak a nagyközönség elől elzárva, egy-egy intézmény berkein belül működnek, sok-sok évtizede. A ma is létező, 1945 előtti alapítású 16 kórház közül 11 rendelkezett könyvtárral az alapítást követően.² Ez a szám azt mutatja, hogy a könyv és a folyóirat mindig természetes tartozéka volt a kórházaknak. A szakkönyvtárak kisebb része viszont ma már környezetében nyilvános feladatokat is ellát, betöltve ezzel a köz- és felsőoktatási könyvtárak hiátusait. Azt gondolhatnánk tehát, hogy helyük van a magyar könyvtári rendszerben. A statisztikai adatok azonban másról szólnak. Az orvosi könyvtárak száma ugyanis 1990-2009 között jelentősen lecsökkent.

	1990	2000	2009	Csökkenés (%)
Önkormányzati	107	80	61	43
Képzőhelyi	60	55	52	13
Fővárosi fenntartású	31	16	15	52
Országos intézet	20	20	15	25
KÖJÁL, ÁNTSZ	22	15	4	82
Gyógyszeripar, -ellátás	19	17	6	68
BM, HM, MÁV	5	5	4	80
Állami	7	7	2	71
Egyéb (egyházi, alapítványi)	8	18	9	112
Összesen	279	233	168	40

Az orvosi könyvtárak számának alakulása, 1990-20093

A magyar orvosi könyvtárak közül a rendszerváltozás előttinek ma már csak 60 százaléka létezik. Legnagyobb mértékben a közegészségügy területén és az állami kórházakban működő könyvtárak szűntek meg. Leginkább a képzőhelyekhez kötődő bibliotékák tartják magukat, és ez jól is van így. Nagyarányú a csökkenés a mindennapi gyógyítást végző kórházak háza táján, hiszen a fővárosi és megyei, városi önkormányzat által fenntartott intézetek könyvtárainak ma már csak közel fele működik. A létezés sem jelenti azonban azt, hogy ezek jól prosperáló bibliotékák. A legtöbbjüknek gondot okoz az állomány rendszeres bővítése, a központi szolgáltatások, adatbázisok működtetése. Ma 95 olyan könyvtár van országosan, amely 2009-ben még képes volt megvásárolni külföldi szaklapokat, ez a létező könyvtárak 56,5 százaléka. Nem jobb a helyzet a korszerű források beszerzése tekintetében sem; egy múlt évi MOKSZ-felmérés szerint a könyvtárak harmada (37,7%) szerzett csak be valamilyen fulltextes vagy bibliográfiai adatbázist (PML, OVID, MEDLINE, MOB, CC, Cochrane). Ismerve az egészségügy gazdasági nehézségeit, ez az arány a jövőben csak romolhat.

Még elszomorítóbb a helyzet, ha a könyvtárak földrajzi eloszlását vizsgáljuk. A ma létező 168 orvosi szakkönyvtár közül 77 működik vidéken (46%), közöttük 60 kórházi könyvtárként (36%).

	Könyvtárak száma	%-ban
Budapesti könyvtár	91	54
Vidéki kórházi könyvtár	60	36
Vidéki nem kórházi könyvtár	17	10
Összesen	168	100

Az orvosi könyvtárak földrajzi eloszlása 2009-ben

Azt sem állíthatjuk, hogy az egészségügy átalakítása óta létező súlyponti kórházakban jobb a könyvtári ellátottság. Jelenleg hazánkban 39 súlyponti kórház van, ezek közül 27 vidéki székhelyű, négy pedig az orvostudományi egyetemek (Budapest, Debrecen, Pécs, Szeged) mellett található. Vizsgálatomba a 27, vidéken és nem egyetemen működő súlyponti kórházat vettem górcső alá. Ezek a kórházak jelentenek a hazai egészségügyi ellátás gerincét, felszereltségükkel humán erőforrásukkal magas színvonalú ellátást kell biztosítaniuk. A színvonalnak pedig része kellene hogy legyen a korszerű információellátás is. De hogyan beszélhetünk erről, amikor a vidéki súlyponti kórházak közül egy tucatnak még működő könyvtára sincs, vagy, ha van is, nem tudott beszerezni 2009-ben egyetlen külföldi periodikát vagy adatbázist sem? Ez a súlyponti kórházak 44,4 százaléka! Ami még szomorúbb, hogy a nem gyarapító könyvtárak között van 4 megyeszékhelyen található oktató kórházi nagy bibliotéka is. És a jelek szerint a helyzet a jövőben

sajnos csak romlani fog!

Súlyosbítja a gondokat, a kórházak gazdasági társasággá válása. Ilyenkor gyakran a könyvtár ott van az első áldozatok között: országosan a 24 gazdasági társaságként működő intézmény közül 15 helyen már nincs szakkönyvtár, köztük található 1 súlyponti kórház - azaz kiemelt intézmény is. A kft.-ként működő kórházak 9 könyvtára közül is mindössze 3 tudja gyarapítani állományát, vagyis 2009 folyamán beszerzett könyvet vagy előfizetett folyóiratot, adatbázist.

	Könyvtárak száma	Ebből gyarapít
Működik	9 (6 súlyponti)	3
Nem működik	15 (1 súlyponti)	0
Összesen	24	3

A gazdasági társaság kórházak könyvtári helyzete

A vidék "elkönyvtártalanodása" azért is szomorú, mert ezek a vidéki kórházak és orvosaik elszigeteltek, a szellemi szakmai központoktól távol kell működniük. Hiába a korszerű információs technika, a tapasztalat azt mutatja, hogy főként az egészségügyi szakdolgozóknak szükségük van még a hagyományos könyvtári funkciókra is vagy egy-egy jól képzett könyvtáros szakember segítségére. Ezeknek az igényeknek a kielégítésére pedig eddig nem találtak ki jobb megoldást, mint a szakkönyvtár és jobb szakembert, mint a szakkönyvtáros. Mondhatnánk, hogy minden kórházas vidéki településen van közkönyvtár. Nekik viszont más a feladatuk. Meglehetősen nagy bajban lennének, ha rájuk zúdulna egy orvosi könyvtár minden irodalomkutatása, könyvtárközi kérése, netán nekik kellene beszerezni a drága szaksajtót vagy előfizetni a költséges adatbázisokat. Én nem a használhatatlan mini gyűjteményeket sírom vissza az internet korában, nem a látszatkönyvtárakat, ahol egy örökké zárt szekrényben sorakoznak az avított, poros kötetek, amiket már senki nem használ. Nem naphosszat olvasgató passzív könyvtárost szeretnék látni. De jó lenne, ha nem ész nélkül szünnének meg az eddig jól működő információs központok.

A probléma gyökere

Tény, hogy az utóbbi években jelentősen megváltoztak az olvasói szokások, a gazdasági környezet és a fenntartók hozzáállása is.

A mai agyonszabályozott világban, amikor különböző rendeletek írják elő, hogy milyen háttéregységekkel kell rendelkeznie egy gyógyító intézménynek a kielégítő működés érdekében, a régóta létező könyvtár biztosítására senki nem gondol, hiszen természetes, hogy az van. Van, még van, de egyre fogy és egyre szűkülnek a lehetőségei anyagiak híján. Mert pénz csak arra van a szűkös viszonyok között, amire a rendeletek teljesítése miatt lenni kell. Jogszabály írja elő a munka-, a környezet-, a tűz-, az adatvédelem, a szociális terület szakembereinek kórházi alkalmazását, de a könyvtárra mindössze egy vérszegény utalás történik az egészségügyi intézményekre vonatkozó minimumfeltételekben, ahol a szakkönyvtári szolgáltatás elérhetőségének biztosítását követelik meg.⁴ Márpedig ezt úgy értelmezhetik, ahogy akarják. Csak a sokat irodalmazó igényes olvasó ismeri az internet buktatóit. Kevesek képesek az önálló információszerzésre, mert ehhez tapasztalat, rutin, idő és egy működő információs rendszer kell. Természetesen nem kérdőjelezem meg a fontos háttérterületek szakemberei foglalkoztatásának kórházi létjogosultságát, de miért nem gondolt még senki arra, hogy a tudás fontos bázisáról a kórházi szakkönyvtárakról is kellene valamilyen egyértelmű jogszabály (ha már másként nem megy manapság)?

Tudjuk, megváltoztak az olvasói szokások is. Az orvosok hozzászoktak az internetes szakmai oldalak használatához, amit többnyire szakmai testület tagjaként vagy szponzori segítséggel érnek el. A felhasználók körében sajnos, eluralkodik az igénytelenség, hiszen az időhiány miatt sokan a

könnyebb megoldásokat keresik, megelégszenek egy-egy innen-onnan összehalászott absztrakttal. Nem ismerik az igényesebb, valódi teljes szövegű adatbázisokat. Megáll a tudomány, ha igényesebb irodalmazásra kell sort keríteni. Ilyenkor marad a könyvtáros mint mentsvár.

Probléma az is, hogy kihalóban van a társadalomból a közösségi szellem, ami a könyvtárügyet is súlyosan érinti. A támogatók révén beszerzett dokumentumokat az orvos saját tulajdonának véli és "ül rajta", majd a feleslegessé vált könyvet, lapot, CD-t kidobja. Megfosztva ezzel intézete könyvtárát egy gyarapítási lehetőségtől. Hol vannak már a régi nagy adományozók, akik könyvtárak alapjait rakták le?! Megfosztják ezzel a közösséget (könyvtárakat és azok használóit) attól, hogy hozzájussanak a kidobott értékek tartalmához. Az olvasó önző, számára csak az fontos, ami őt érdekli. A könyvtáros viszont rendszerben gondolkodik. Tudja, hogy ami nekem nincs, azt meg lehet szerezni máshonnan. De ehhez szükséges, hogy legyen honnan beszerezni egy szöveget, kell a könyvtáros sziszifuszi gyűjtő, rendszerező és feldolgozó munkája.

A jövő szakkönyvtára, -könyvtárosa

Köztudott, hogy az intézeti könyvtárak csak addig léteznek, amíg nélkülözhetetlenné tudják tenni magukat. A versenyképesség megtartása azonban - akár az egészségügyön belül is - információ nélkül elképzelhetetlen. Ennek megfelelően az orvosi szakkönyvtáraknak sokkal inkább korszerű információs központokként kellene működniük, kihasználva a technika adta lehetőségeket, amellet, hogy hagyományos könyvtári szerepüket is megtartják.

De mit is tesz, mit is tehet egy szakkönyvtáros? Mi az, amivel szolgálja egy szűkebb avagy tágabb közösség információs igényét? Mi az, amit a fenntartó joggal várhat el tőlük, amitől nem érzi kidobott pénznek a könyvtár fenntartását, a könyvtáros-információs szakember alkalmazását? Alábbi felsorolásomban elsősorban a kórházi és egyéb gyakorlati területeken jelentkező információs igények kielégítésének lehetőségeivel foglalkozom, amik történhetnek olvasói kérésre, de a könyvtár aktívan maga is kezdeményezheti.

- Értéknövelt, egyedi igényekre épülő szakirodalom-keresés és témafigyelés.
- Teljes szövegek (papír vagy elektronikus változatban) megszerzése, minél gazdaságosabban internetről vagy könyvtárközi kölcsönzés útján, ezek eljuttatása a felhasználókhöz.
- Információs szolgáltatás ügyviteli (jogszabályok, protokollok, irányelvek stb.) és közhasznú (kongresszusi, kulturális programok, menetredek, pályázatok stb.) témákban.
- Döntés-előkészítés segítése; források biztosítása a menedzsment számára.
- Könyvtári információs honlap építése.
- Sajtófigyelés, sajtóarchívum-építés.
- Hagományos könyvtári szolgáltatások (kölcsönzés, helyben olvasás), amelyre elsősorban a szakdolgozók tartanak igényt.
- Távszolgáltatások kiépítése a kórház falain belül - igények fogadása és teljesítése, személyes jelenlét nélkül.
- Tájékoztató, információs anyagok készítése és közzététele hagyományos vagy elektronikus formában (pl. kutatási útmutatók, segédletek).
- A leginkább költséghatékony teljes szövegű adatbázisok kiválasztása az orvosokkal együttműködve, és ezek hozzáférhetővé tétele az intézet dolgozói számára.
- Felhasználóképzés; a hagyományos és elektronikus információs eszközök használata az információk értékelése terén, kutatás módszertani ismeretek átadása stb.
- Publikációs tevékenység segítése; előadások, cikkek kivitelezése (szkennelések, Power Point bemutató készítése) a szerzői útmutatásoknak megfelelően.
- Publikációs adatbázis építése és közzététele a dolgozók tudományos munkásságából.
- Helyi archívumok építése (pl. képek, kórház történeti dokumentumok).
- Együttműködés kiépítése a szakmai és helyi információs szervezetekkel a színvonalasabb információellátás érdekében, mert a könyvtárak rendszere tud csak hatékony információellátást biztosítani.
- Bedolgozás nagyobb konzorciumok tagjaiként (pl. MATARKA).

Mindezeknek a feladatoknak a megvalósításához azonban jó és elhivatott szakemberek szükségesek, és mindenekelőtt a fenntartók pozitív irányú szemléletváltása. Hiszem, hogy napjainkban is helye lenne a gyógyító intézményekben az olyan képzett és rátermett információs szakembereknek - ha könyvtáros is a nevük -, akik hozzásegíthetik az orvost, egészségügyi dolgozót, egészségügyi menedzsert a releváns szakmai információkhoz, megtanítták őket a korszerű információs technika használatára.

A könyvtárosság egy szakma. Nem azonos az informatikussággal, az egészségügyi ügyvitel-szervezőséggel, a titkárnóséggel. Nekik más a feladatuk, bár sok helyen úgy gondolják, ők is meg tudják oldani az információellátást. A szakkönyvtárosság a szakma csúcsa, hiszen ezen a területen érzi igazán a könyvtáros a fontosságát, közvetlenül érezheti munkája hasznát. Úgy látszik, épp ez a szakma van kimúlóban. Az intézeti szakkönyvtárosok azok a szakemberek, akik elsőként esnek a leépítések áldozatául. Az orvosi könyvtárak pedig azok a részlegek, amelyek a megszorítások első vesztesei. Nem védi őket rendelet, nem védi őket a józan ész sem. Jó lenne, ha legalább a könyvtáros szakma támogatását élvezhetnék.

JEGYZETEK

- 1 Bartos Éva: A nem nyilvános könyvtárak helye a magyar könyvtári rendszerben. Előadás. Vállalati könyvtárak tegnap és ma. OSZK, 2009. június 18.
- 2 Kórházak évkönyve, 1934.
- 3 Az ESKI lelőhelyjegyzéke adatai alapján.
- 4 60/2003. rend. ESZCSM